

функції більш ефективно. Держава встановлює правові основи створення і діяльності громадських організацій, а також закріплює необхідність обов'язкової державної реєстрації громадського об'єднання, яке має намір здійснювати публічну діяльність. Це вимушений засіб, що допомагає попередити прояви «оскаженілої демократії». Законодавче визначення меж функціонування громадських організацій не є засобом обмеження їхніх правових можливостей, навпаки, - є способом, який забезпечує їх реалізацію відповідно до соціального призначення в суспільстві.

При цьому, поділ громадських організацій на легальні та нелегальні, легалізовані та нелегалізовані має всі підстави і є прийнятним та доцільним. Більш того, вважаємо, що варто було б відмовитись від деяких надто жорстких вимог хоча б при реєстрації молодіжних та дитячих, культурно-просвітницьких, екологічних та деяких інших суспільно-корисних громадських організацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравчук В.М. Деякі підходи до класифікації громадських організацій в Україні // *Вибори та демократія*. – 2007. - № 1 (11). – С. 48-53.

2. Журенок Т.В. *Правові засади легалізації та делегалізації неурядових організацій у сучасних державах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Одеса: МГУ, 2018. - 240 с.*

3. *Конституція України. Офіційний текст; Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина [Текст]: навч. посіб. / авт.-уклад. М.І. Хавронюк. - 2. вид., перероб. і доп. - К.: Видавництво А.С.К., 2003. - 384 с.*

УДК 34.114

Кравчук М. В.

*к.ю.н., доцент, доктор права Українського вільного університету,
Заслужений юрист України, завідувач кафедри теорії
та історії держави і права
Тернопільський національний економічний університет*

ВІЙСЬКОВА ПОЛІТИКА В ДЕРЖАВОТВОРЕННІ УКРАЇНИ 1917-1921 РР. (ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)

Кожну державу, як важливе соціальне утворення, характеризують ряд ознак, серед яких сутнісною виступає суверенітет, а основною гарантією його забезпечення слугують збройні сили. Тому з'ясування військового аспекту державного будівництва забезпечує якісну, більш повну його оцінку. Саме тому дослідження військової політики, особливостей її здійснення у зазначений період є актуальним, оскільки виступає як повчальний досвід для розвитку сучасної України. Це посилюється проблемою захисту суверенітету на Сході України (в донецькому і луганському регіонах), повернення анексованого Криму, а в цілому ведення неоголошеної війни з сусідньою державою за державний, національний суверенітет. Крім того, доречно

підкреслити зміст термінів «політика», «військова політика», «правова політика». На думку вчених, «політика» розуміється як загальний напрямок діяльності, як вектор державного розвитку у тій чи іншій галузі, у певний період, політика – це скоріше влада в динаміці. *«Категорія «правова політика» в дослідженнях науковців розглядається в трьох інтерпретаціях: як науково обґрунтована та послідовна діяльність державних і муніципальних органів зі створення ефективного механізму правового регулювання; як комплекс ідей, заходів, завдань, програм, настанов, що реалізуються у сфері права і завдяки праву; як частина державної політики»* [5, с. 37]. Військова політика, відповідно – це державна діяльність щодо організації, розвитку і забезпечення функціонування збройних сил.

Вказана тематика знайшла свою наукову розробку в працях таких вчених: В. Вериги, Л. Гарчевої, В. Голубка, Л. Дещинського, В. Задунайського, Л. Зінкевич, М. Кобилецького, О. Копиленка, І. Крип'якевича, О. Кузьмука, В. Кульчицького, М. Литвина, С. Литвина, О. Мироненка, П. Музиченка, В. Петріва, О. Реєнта, В. Румянцева, В. Солдатенка, З. Стефаніва, О. Тимощука, Я. Тинченка, Б. Тищика, О. Удовиченка, Л. Шанковського, О. Шевченка, М. Шкільника та ін.

Тож бо, метою даної наукової розвідки є висвітлення особливостей проведення військової політики в окреслений період та визначення історико-правових уроків для сучасного державного будівництва.

Отже, детальний аналіз джерельної бази вказує на особливість українського державотворення, яка полягає в тому, що рушійною силою розбудови національної держави було військо. Такі особливості простежуються і в Княжій і Козацькій державах, у новітній державі (різні її фази: Українська Центральна Рада, Гетьманат П. Скоропадського, Директорія УНР, Західноукраїнська Народна Республіка), в радянський період – Українська Повстанська Армія, яка слугувала генератором становлення власної держави.

Будівництво та стан Війська України впродовж тисячолітньої історії генезису української державності були ключовими у відродженні національної держави. Часто в Україні військо виникало раніше самої держави. Хоча держава є механізмом влади, сукупністю державних організацій і тому формування її апарату і, в першу чергу, армії виступає процесом становлення цього важливого соціального інституту [6, с. 108]. Вказані питання особливої ваги набули на початку ХХ ст. Каталізатором суспільного розвою українців у цей період стала Перша світова війна (1914-1917 рр.). У лавах російської царської армії, яка була однією з воюючих сторін, перебував кожний четвертий українець, що в цілому становило біля 4 млн. осіб. Як зазначили дослідники: «після падіння самодержавства в Росії на всій території колишньої імперії розпочалося виділення вояків-українців в окремі формування, організація українських військових комітетів, військових клубів, рад, які беззастережно підтримували УЦР. Масова українізація армії стала складовою українського національного руху, важливим інструментом впливу на Тимчасовий уряд у боротьбі за незалежність Української держави» [13, с. 9].

Ось тому під тиском військовиків на початку ХХ ст. 3-7 березня 1917 р. була створена Українська Центральна Рада, яка взяла курс на побудову Української Народної Республіки.

Попри те, що великий супротив реалізації права на самовизначення українцями чинив Тимчасовий уряд Росії, соціалістичний провід УЦР допускав фатальну помилку – діяв деструктивно відносно формування

власної армії. Особливо послідовно пацифістської політики дотримувався В. Винниченко, лідер УСДРП, який заявляв: *не своїй армії нам соціал-демократам треба, а знищення всяких постійних армій. ... Українська демократія повинна добре пильнувати – українського милітаризму не було і не повинно бути надалі*». Слова, проголошені ним й опубліковані в «Робітничій газеті» 12 квітня 1917 р., в унісон співпадали з «російським революційним фронтом», але повністю не відповідали концепції С. Петлюри, яка передбачала «формування національної армії, здібної до великих подвигів» [2, с. 40-41]. Тут доречно підкреслити, що політичний провід УЦР в усіх документах, включаючи Четвертий Універсал, яким була проголошена самостійність і незалежність України, закріплював прагнення УНР до побудови Російської федерації, у складі якої мала перебувати Українська держава. Так, В. Савченко стверджує, що «лідери Центральної Ради, а також українських есдеків, есерів, федералістів вважали, що Україна ще не готова до самостійного державного життя і тому потрібно виступати за автономію України у складі Федеративної російської держави» [12, с. 14]. За таким державним устроєм прерогатива у створенні власного війська належала федерації, а не її суб'єктам. Таким чином, державники УЦР свідомо позбавляли державу власної Армії, захисниці та гаранта державного і національного суверенітету, що передрікало неживучість такої країни.

За твердженням дослідників «після повернення Центральної Ради до Києва (Окремий Запорізький загін під командуванням ген. К. Прісовського у складі якого перебував 2-й Запорізький курінь П. Болбочана, разом із Січовими Стрільцями Є. Коновальця, та Гайдамацьким кошем Слобідської України керованим С. Петлюрою, випереджуючи німецькі війська, запрошені УЦР відповідно до Берестейської угоди, 2 березня 1918 р. увійшли до столиці України [13, 16-17]), основою організації військових частин фактично залишався Закон УНР «Про створення Українського народного війська» від 16 січня 1918 р., який передбачав заснування міліційної народної армії» [13, с. 17].

Отже, при цьому, на думку вчених, «лідери УЦР, як і раніше, недооцінювали ідею необхідності створення власної національної армії, відкрито демонстрували своє негативне ставлення до вищого офіцера колишньої російської армії, продовжували підтримувати руйнівні для Збройних сил перетворення та не перешкоджали демагогічній ліворадикальній пропаганді у війську», а призначення на військові посади нерідко здійснювалося за принципом належності до певної політичної сили [13, с. 18].

Крім того, несприятливою акцією у розбудові Армії УЦР було також прийняття Генеральним секретарством з військових справ УНР наприкінці грудня 1918 р. «Змін до Військових уставів Української армії на початках демократії» – статут, яким було скасовано військові ранги колишньої російської армії. Замість них було запроваджено відзнаки військових посад відповідно до виконуваної функції». Лише командир П. Болбочан, незважаючи на скасування військових відзнак та рангів ввів у Республіканському курені відзнаки для старшин і козаків, а згодом переконав ген. К. Прісовського поширити цю практику на весь Окремий Запорізький загін, базове формування Армії УЦР у цей період [13, 14]. Проти «військових рад» і виборності командного складу виступив Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців, оскільки ці заходи руйнували військову дисципліну, що призводило до знищення Армії [4, 12]. Такі процеси

позначалися терміном «демократизація» російської армії і в радянській історіографії оцінювалися позитивно, хоча насправді дозвіл на управління військовими справами демократично обраними радами – це анархія, яка підірвала без того хитку військову дисципліну в армії. З. Стефанів зачислив «різні армійські, дивізійні та полкові комітети, зложені переважно з москалів» до сил ворожих українському національному відродженню. Але серед багатоманіття солдатських рад демократичного етапу (взамін прийшли узурпаторські більшовицькі військово-революційні комітети) були й національні виборні органи, в тому числі українські. Саме вони слугували потенційною основою Української армії. Жаль, що Українська Центральна Рада та її генеральний секретар з військових справ С. Петлюра не зуміли сповна використати цієї потуги [7, с. 63]. Відношення С. Петлюри до військової політики об'єктивно відтворене О. Климчуком у передмові до збірки «Петлюра С. В. Статті», де зазначено: «як ніхто інший, він розумів значення війська для оборони державності – він же його й створив, він з ним пройшов усім тернистим шляхом перемог, зрад, блокад, поразок. Гірко читати його зболене та безнадійне: «Ми вмираємо, а Антанта, мов Пилат, вмиває руки». Мабуть, у розпачі здався на допомогу Польщі й повторив помилки своїх великих попередників – Богдана Хмельницького та Івана Мазепи. Ніхто не зарадить, якщо сам собі не зарадити. Але ж – «примусового національного обов'язку ми завести не можемо». Одвічна українська біда!» [9, с. 5]. Інший дослідник К. Митрович вказав: «У висліді активного політичного життя С. Петлюра ясно усвідомлював постійні загрози для самобутнього життя українського народу з боку російських політичних сил, незалежно від їхньої політичної розбіжності. Демократи, соціалісти чи монархісти, вони однаково й одноставно боролися проти українства – української політичної свідомості. Справжніх лібералів, демократів серед росіян та російських організованих груп було завжди тільки порядком винятку» [8, с. 9]. Ось тому, на його думку, «С. Петлюра всупереч бракові організованих державницьких сил українського народу та зовнішнім несприятливим обставинам не переставав мобілізувати все українське суспільство до боротьби за самостійність України, бо вважав, що невпинна боротьба є сталим джерелом життєвих сил народу та перешкодою ворогам в їхньому переконанні, що їх становище непереможне» [8, с. 10]. Ось тому, починаючи з 20-х років і впродовж 70-років минулого століття С. Петлюра стає «демоном» радянської історико-пропагандистської машини його персоніфікують як людину зради, обману, людиноненависництва, його ставлять в ряд зі «злісними бандитами», а він в боротьбі за незалежну Україну, на завершення, віддає своє життя [11, с. 7].

Крім того, серед політичного проводу України була відсутня єдність підходів щодо розбудови національної держави особливо у військовій сфері. Так, у В. Винниченка і С. Петлюри (обидва члени єдиної УСДРП) були різні підходи до багатьох проблем українського державотворення. На думку вчених, «В. Винниченко постійно коливався між національними інтересами і соціалістичним ідеалізмом, що і пояснює його непослідовність як політика». І навпаки, «С. Петлюра намагався втілити свої ідеали соціальної справедливості й рівності в рамках самостійної Української республіки, при цьому надавав перевагу практичній стороні боротьби за незалежність. Створений під його керівництвом Гайдамацький Кіш Слобідської України взяв активну участь у боях проти більшовиків у Києві в січні 1918 р.» [3]. За твердженням дослідників

«Відкрита боротьба і закулісні інтриги серед українських політиків та військових дуже зашкодила українській справі» [10, с. 210]. І ще, С. Петлюра був проти підписання Україною Брестського договору.

На завершальному етапі існування УЦР військове будівництво, під керівництвом новопризначеного Військового міністра О. Жуковського, піднялося на новий якісний рівень, однак реалізувати у повній мірі сплановані заходи не вдалося.

За твердженням науковців, «як і в попередній період провідну роль у гетьманській Українській державі посідала проблема військового будівництва. Якщо в державі загалом склалися всі необхідні об'єктивні умови творення регулярної національної армії: розуміння важливості проблеми з боку уряду, наявність необхідних кваліфікованих військових фахівців, достатня кількість військового спорядження, то об'єктивні умови творення регулярної національної армії були не на користь України. Зокрема, це перешкода австро-німецького командування, що фактично окупувало Україну і не давало можливості П. Скоропадському розгорнути будівництво Української Армії. Антанта не визнавала права України на незалежність» [1, с. 38].

За твердженням науковців, «у період приходу до влади Директорії було дві обставини, що надзвичайно ускладнювали політичну ситуацію в Україні: це наступ більшовицьких військ з північних кордонів України і поява французького десанту в Одесі» [14, с. 86]. Далі ситуація була ще складнішою. Як вказали дослідники: «Україна у цей час була оточена ворогами з усіх боків. На заході стояли польські війська, які переважали українські кількістю і якістю. Посилився більшовицький рух на Україну. На південно-східному кордоні зростали антибільшовицькі сили під командуванням Денікіна, а південна смуга зі сторони Одеси, Миколаєва, Херсона була зайнята французами. У цій ситуації український уряд повинен був вирішити як діяти далі. Загальний стан війська, що брало участь в антигетьманському повстанні, не давав ніяких підстав вірити в те, щоб Україна могла втриматись власними силами без допомоги інших країн» [14, с. 88].

Отже, на підставі викладеного можна зробити наступні висновки. По-перше, на всіх етапах українського державотворення суттєвим прорахунком політичного провладу була їх пацифістська військова політика, яка в кінцевому підсумку обійшлася втратою власної держави. По-друге, попри те, що керівництво української держави не приділяло належної уваги створенню власного війська, національний військовий рух став рушійною силою державного будівництва українців. По-третє, різні підходи до форм, способів розбудови держави, інтриги та протидія політичних сил одна другій стали негативним чинником у національному державотворенні. По-четверте, несприятливими умовами в українському державотворенні був міжнародний фактор, який проявився в територіальних претензіях країн-сусідів, відкритій агресії та несприйнятті української держави цілими блоками країн.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голубко В.Є. *Військове будівництво П. Скоропадського: плани та реалії* / В.Є. Голубко // *Вісник Державного університету «Львівська політехніка»*. – № 377. *Держава та армія*. – Львів. – С. 28-39.

2. *Дорошенко-Товмацький Борис. Симон Петлюра: Життя і діяльність* / Борис Дорошенко-Товмацький. – К.: Вид.центр «Просвіта», 2005. – 605 с.

3. Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926). – К.: МП «Фенікс», 1992. – 260 с.
4. Життя і смерть полковника Коновальця. Документи. Матеріали. Спогади. Щоденники. Листи. Фотографії. – Львів: Червона Калина, 1993. – 328 с.
5. Кравчук М. Правова політика в сучасній Україні: сутність, особливості формування та реалізації / М. Кравчук, В. Матола // Актуальні проблеми правознавства. – Тернопіль. – 2018. – №1. – С. 35-41.
6. Кравчук М. В. Теорія держави права (опорні конспекти): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М.В. Кравчук. – Вид. 3-є, переробл. й доповн. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 524 с.
7. Макаруч О.Г. Роль солдатських виборчих органів у демократизації російської армії в 1917 р. / О.Г. Макаруч // Вісник Державного університету «Львівська політехніка». – № 377. Держава та армія. – Львів. – С.60-66.
8. Петлюра С. В. Вибрані твори та документи / Уклад. Л. В. Голота. – К.: Фірма «Довіра», 1994. – 271 с.
9. Петлюра С.В. Статті // Упоряд. та авт.передм. О. Климчук. – К.: Дніпро, 1993. – 341 с.
10. Пінак Є. Військо Української революції 1917-1921 років / Євген Пінак, Микола Чмир; під заг. ред. К. Галушка. – Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. – 432 с.
11. Савченко В. А. Симон Петлюра / В. А. Савченко. – Харків: Фолио, 2004. – 415 с.
12. Савченко В. А. Симон Петлюра / В. А. Савченко. – Харків: Фолио, 2009. – 123 с.
13. Сідак В. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника: Наукове видання / В. Сідак, Т. Осташко, Т. Бронська. – К.: Темпора, 2004. – 416 с.
14. Шиянюк Ж.В. Зовнішньополітичне становище України напередодні і в період приходу до влади Директорії / Ж.В. Шиянюк // Вісник Державного університету «Львівська політехніка». – № 377. Держава та армія. – Львів. – С. 84-91.

УДК 141.7

Justyna Krzywkowska
Dr, Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

USTAWA O WOLNOŚCI SUMIENIA ORAZ ORGANIZACJACH RELIGIJNYCH Z 1991 R. ŹRÓDŁEM UKRAIŃSKIEGO PRAWA WYZNANIOWEGO

Przez prawo wyznaniowe rozumie się zbiór norm prawnych określających stosunek państwa do zjawiska religijności, których istotną treść stanowią gwarancje poszanowania wolności sumienia, religii i wyznania oraz zasady relacji instytucjonalnych między państwem a związkami wyznaniowymi. Zagwarantowanie prawa do wolności religijnej należy do podstawowych